

Лариса Раздобудко-Човић (Нови Сад)

Културолошки и национално- -комуниколошки стереотипи на примерима руско-српских поредбених конструкција

Кључне речи:
*Компаративна анализа,
модели компарације,
културолошки и
комуниколошки дискурс.*

Рад представља покушај упоредно-контрастивне анализе поређења у српском и руском језику, њихових различитих синтаксичких и структурно-семантичких модела који одражавају спецификум контрастираних култура, обичаја, као и менталитета народа. На бази спроведеног психолингвистичког експеримента – асоцијативног теста за поредбене конструкције – приказане су сличности и разлике у језичкој слици света код говорних представника руског и српског језика са културолошког и комуникативног аспекта.

Овај рад је посвећен истраживању особености поређења као једне од најстаријих и најчешћих стилских фигура, а на материјалу српског и руског језика (Уп.: Мокијенко 2003), са посебним освртом на спецификум избора модела поређења који се тиче спољашњег изгледа и карактерних особина човека са становишта менталитета, нације, конфесије, узраста, образовања, пола, порекла итд.

Ми живимо у времену стереотипова. Језички стереотипи не одговарају психолошким и уопштене су представе о

предметима, појавама из социјалног и природног окружења. Постојање језичких стереотипова је један од обавезних предуслова за формирање националне слике света.

Пошто чланови одређене националне скупине гледају на свет и доживљавају га кроз поменуте стереотипове, то се одражава и учвршћује у језику помоћу језичких стереотипова и еталона. Еталон је идеализовани стереотип који се на социјално-психолошком нивоу испољава преко нормативних представа о човеку,

свету и друштву (*Телия* 1995, *Маслова* 2001).

Материјал за истраживања поређења добијен је на основу психолингвистичког, социолошког и културолошког експеримента – тзв. теста асоцијација – у српском и руском језику у свакодневној комуникацији које описују физичке и психичке карактеристике човека, његов спољашњи изглед. Речи-стимулуси били су делови човечјег тела (тзв. *соматизми*) у српском и руском језику, а исто тако и придеви који описују позитивне и негативне особине човека, а нису изабрани случајно. Наш избор је између осталог мотивисан и њиховом високом фреквентношћу у наведеним језицима. Осим тога, чињеница је да ти облици чине релативно чврсту структурно-семантичку целину. Емпиријски материјал је био сакупљен на основу теста асоцијација и анализиран једном од најефикаснијих метода у масовној комуникацији, *контент-анализом*. Овај тип анализе се примењује само у случају кад постоји објекат за упоређивање. У том случају поређење има двоструку могућност. *Контент-анализа* се користи за проучавање социјалних оцена, анализе пропаганде, у новинарству, у проучавање јединица масовних комуникација, као и у психолингвистичким и аналитичким истраживањима.

Наводимо укупне податке о анализираном материјалу: понуђено је 45 речи-стимулуса – 33 соматизма и 12 придева, који описују спољашњост човека,

Добили смо 2 470 одговора и 838 асоцијација за опис спољашњости и за опис особина човека на српском језику. Подаци на руском језику: 3 115 одговора и 1 299 асоцијација-поређења – за спољашњост човека и за карактеристичне особине човека.

Циљ спроведеног експерименталног психолингвистичког, социјално-културолошког експеримента је пре свега да се истраже национално-културолошке специфичности поређења за опис како човекове спољашњости, тако и унутрашњег света личности, која употребљавају Срби, Мађари, Муслимани, Црногорци што живе на територији Војводине, у конкретном случају у Новом Саду (у даљем тексту се користи скраћеница НСЈ – носиоци српског језика). У стручној литератури постоје слични експерименти (*Маслова* 1997; *Супрун, Клименко, Титова* 1975; *Генс* 1977; *Васић* 1972).

Експеримент је био реализован на два универзитета: Новосадском и Ростов-на-Дону. Резултате експеримента добијене на Технолошком факултету у Новом Саду упоредили смо са сличним на Технолошком факултету у Ростов-на-Дону (у даљем тексту НРЈ – носиоци руског језика). У том смислу материјале за два језика посматрали смо паралелно са намером да истакнемо најкарактеристичније сличности и у исто време ухватимо очекиване разлике.

Из задатог циља произашли су следећи задаци:

- одређивање начина на који језик ствара у својим стереотипима национално виђење света;

- проналажење културолошко-идеографских група (тематских група), по којима човек оцењује самога себе;

- покушај одређивања начина на који човек користи своја језичка искуства за описивање самога себе.

Ради остварења поменутих циљева изведен је тест асоцијација као основа за истраживачки материјал, јер асоцијативни експеримент открива везе речи у систему језика

У асоцијативним експериментима користе се речи чије је значење добро познато испитанику. Одлучили смо се

за контролисане, усмерене, ограничене и синтагматске асоцијације. Осим тога, низ датих асоцијација можемо назвати ланчаним асоцијацијама, од којих је само прва непосредно одређена речју-стимулусом.

Проблем који нас је интересовао је следећи: на који начин носиоци српског језика повезују ове именице у одговарајуће синтагматске целине-поређења. Тако смо сасвим неочекивано добили две групе синтагми: слободне спојеве речи и усталене фразе.

За постизање горе наведеног циља и решавања задатака била је понуђена хипотеза о универзалности основних категорија, карактеристика и особина које могу да се примењују за описивање човека и о њиховој етнолошко-културолошкој обожности.

Асоцијативни експеримент представља, у ствари, не само вербалну, већ и перформансну комуникацију, коју чини спонтана реакција испитаника на речистимулусе, што значи да прву помисао на задату реч испитаници треба да напишу.

Ми се у потпуности слажемо са Е. Сепиром (Сепир 1993: 193), који тврди да је унутрашњи садржај било ког језика исти, што представља интуитивно знање и искуства. Само је њихов спољашњи облик безгранично разноврстан у различитим културама, док је прилично стереотипан у свакој појединој култури. За проверу дате хипотезе ми смо применили методику асоцијативног експеримента.

Ток експеримента

Испитаници

Одабрано је 50 испитаника студената прве године Технолошког факултета у Новом

Саду од којих је било 34 особе женског пола и 16 мушког пола, 38 православне вероисповести, 6 католика, 1 муслиман, 5 атеиста; 34 српске националности, 1 Хрват, 3 Мађара, 1 Бошњак, 4 Црногорца, 7 – су се изјаснили као Југословени у време када је направљен експеримент – октобар 2002.; 8 испитаника ниског раста – висина до 160 цм., 18 – средњег – до 170 цм., 24 – високог – преко 170 цм.; образовање једног од родитеља: код 24 испитаника је један од родитеља имао високу школу, код 19 – средњу и код 7 – основну школу (без образовања). Време испитивања је било ограничено. Сваки испитаник имао је на располагању 15 минута за сваку анкету. Испитивање студената је било групно.

Експериментатор је сваког субјекта најпре усмено обавестио о циљу истраживања. Затим је на једном примеру проверавано да ли је испитаник разумео експериментални задатак. На питање испитаника да ли постоје конструкциона ограничења у одговорима речено је да могу писати све што им *падне на памет*. На тај начин желело се избећи било какво ограничење подсвесног знања лексике, дубоко укорењене у свести и подсвести испитаника.. У овом експерименту асоцијације смо нудили испитаницима да заврше поређење првом речју која им падне на памет. На пример, *враћ као...* – одговор – *код жирафе*. Направили смо два асоцијативна експеримента, први су поређења помоћу којих се може описати спољашњост човека, а други – описивање човекових унутрашњих квалитета.

За истраживање спољашњости човека смо искористили следеће тематске блокове:

Анатомске особине човека: раст, гојаност, мршавост, делови тела (груди, ноге, руке), делови лица (зуби, нос, образи, обрве, очи, уста, усне).

Естетске карактеристике неких делова:
врљава (коса), *нежан* (глас), *изражајне*
(очи), *лејо* (лице) и др.

Динамичке особине физичког изгледа:
брз као зец, *јак као дик*, *враћ* као *код*
жирафе.

Физичко стање и социјални статус:
глас, *уморан*, *гладан*, *сиромашан*, *дојати*
и др.

248

Анкети 1

врат као
глас нежан као
груди као
зуби ретки као
зуби бели као
зуби оштри као
зуби као
јагодице као
коса дугачка као
коса као
коса коврцава као
коса прљава као
лице бело као
лице округло као
ноге као
нос као
обрве густе као
обрве танке као
обрве црне као
очи плаве као
очи лепе као
очи црне као
очи ситне као
руке као
стомак као
трепавице као
усне као
усне пуначке као
усне танке као
уста велика као
уста као
уста мала као

уста црвена као
богат као
брз као
брбљив као
витак као
гладан као
дебео као
јак као
леп као
мршав као
ружан као
снажан као
сиромашан као

Укупно је требало да буде 2 550 одговора, међутим, добили смо 2 470 одговора на 45 речи-стимулуса, од којих је било 33 соматизма и 12 придева, који означавају спљашњост човека. Нисмо добили потпуне одговоре на неколико речи: *устиа* (43), *усна* (29), *ирейавица* (13), *стџомак* (3), *очи* (2).

У просеку смо добили 49 одговора на једну реч-стимулус. Осим тога, на 45 речи-стимулуса добили смо 838 асоцијација; у просеку 19 асоцијација на једну реч-стимулус. Највећи број асоцијација смо добили на реч-стимулусе: *коса* (97), *уста* (90), *очи* (72), *усне* (67), *зуби* (63), *обрве* (47), *лице* (32), *нос* (29), *ноге* (27), затим следе *руке* и *стомак* (24), *глас* (23), *трепавице* (21), *јагодице* (20), *груди*, *врат* (18). Што се тиче придева, фреквентност одговора је била следећа: *мршав* (23), *коса* (21), *витак* (20), *брбљив*, *сиромашан* (19); *леп* (14), *брз* (13), *дебео* (12), *јак* (11), *ружан*, *снажан* (10); *гладан* (9).

Анализа добијених асоцијација

ВРАТ

1. Код носилаца српског језика (НСЈ) већина одговора је *као у жирафе*, на дру-

гом месту бесмислени одговор као *шија*, вероватно као последица асоцијације на изреку *није шија не њо врай*.

Код носилаца руског језика (НРЈ) већина поређења је са *жирафом*, *лабудом*, *гуском*, *балерином*, где је суштина поређења *дужина* и *лейоша*, док је код НСЈ пресудна *дужина* и *снаја*.

2. Већи број одговора на ову реч-стимулус су дали мушкарци (на пример, *врай* као у *жирафе* – 50%; нешто мањи проценат код жена – 47%; нешто је већа разлика код поређења *врай* као у *дика*: м19% и ж3%.

3. Интересантан је однос с обзиром на висину испитаника: до 160 цм – 63%; до 170 цм – 50% и од 170 цм – 42.

4. С обзиром на конфесионалну припадност однос је следећи: муслимани – 100%, атеисти – 60%, православци – 50%, католици – 17%.

5. С обзиром на националну припадност однос је следећи: 100% су дали одговора Бошњаци, 57% – Југословени, 50% – Срби, 33% – Мађари, Хрвати нису дали ни једног одговора.

6. Већину одговора дала су деца родитеља са средњим образовањем.

ГЛАС

1. Код НСЈ претеже одговор као у *славуја*, затим *сли* као у *мајке* (*мајчин*), а онда *као у ишнице* и *као иамук*. Основа за поређење је *нежности*, *мелодичности*. Код НРЈ – *као жудор речице*, *као шум шаласа*, што значи да се истичу иста својства. Међутим, поређење код НРЈ има сложенију структуру, поетичније је и разноврсније (са јунацима из књижевности, фолклора, митологије, представницима одређене професије, са драгим људима).

2. Знатно већи број одговора су дале жене 44% – мушкарци 21%, а највећи је број асоцијација *глас нежан као у славуја*.

Посебно је занимљиво да су мушкарци нежан глас упоредили са мајком: *глас нежан као у мајке* (ж9% – м6%).

3. Студенти средњег раста су дали већи број одговора.

4. На ову реч-стимулус реаговали су само православци и атеисти (40% и 32%), католици и муслимани нису дали ни један одговор.

5. Што се тиче националне припадности, добили смо одговоре само од Срба и Југословена (29% и 25%).

6. Највећи број одговора, и то: асоцијацију као *славуј*, добили смо од деце, чији су родитељи са основним образовањем.

ГРУДИ

1. Код НСЈ највећи број одговора помиње *Памелу Андерсон* и *краву*, а затим следе округли предмети – *лојше*, *балони*, да би се завршило природним округлим плодовима – *јабукe*, *луденице*.

Код НРЈ са природним објектима (планина, провалија), са животињама (као крава, као виме), са јунацима из књижевности, фолклора, митологије (Херакле, витез), као *Магона*, као у *Косиура – Кошцей*, зли јунак из руске бајке; са људима одређеног физичког стања (као у туберанта, као код гладног), са артефактима (као рупа, као даска, као лопта, као балон итд.) Види се да поређења имају сличности и код НРЈ и код НСЈ. Међутим, НСЈ не користе поређења са јунацима из књижевности и митологије. Најчешће и код једних и код других груди се упоређују са артефактима.

2. Мушкарци су дали процентуално већи број одговора од жена код поређења груди са *Памелом Андерсон* (америчка глумица – м19% – ж12%), *са лојшом* (м19% – ж15%), *са луденицама* (м19% – ж12%), *са кравом* (м13% – ж6%). Што је и разумљиво,

жене су дале већи број поређења везаних за фолклорну традицију: *ѝруди као јабуке* (ж15% – м13%).

3. Већину одговора на ову реч-стимулус су написали студенти ниског раста (25%), затим студенти високог (17%) и, најзад, средњег (6%).

4. Највећи број одговора дали су атеисти (40%).

250

5. Бошњаци и Југословени су били активнији и дали већи број одговора са асоцијацијом *ѝруди као лойѝе*. Међутим, код Црногораца преовладало је поређење *као у краве*.

6. Већи број одговора дала су деца родитеља са средњим образовањем.

ЗУБИ

1. Највећи број одговора нсј је *као бисери, као снеј*, што представља стандардну асоцијацију везану за народно стваралаштво, затим следи одговор *као у коња, као камен, као нож, као решеѝо, као ѝрадуље, као у вука*. Код нрј поређења су углавном са животињама (*као у коња, као у веверице, као у вука, као у ајкуле, као код шѝуке, у мачке, као у миша, као у хрчка, као у лисице, као у рибе, као у вейра, као у сѝаре звери*), са биљкама (*као дрвеће*), са ликовима из књижевности, митологије, културе (*као у Пуѝачове, као у Брижѝи Бардо, као у дабе Јаѝе, као у вамѝира*), са представницима одређеног занимања, узраста, моралних особина (*као у зубара, као у ѝлумице, као у фоѝо-модела, дабе, развраѝника*), са артефактима (*као оѝрада, ѝарада, зид, шине, конац, жилетѝ, чешаљ*), са драгуљима (*као бисер*). Код зуба и код нсј и код нрј је изузетно широка лепеза поређења, од митологије, преко историје, народног предања, до израђених предмета.

2. Скоро подједнаки број одговора на ову реч-стимулус су написали и

мушкарци и жене, при томе асоцијације *зуби као бисери* и *зуби дели као снеј* више су дале жене, а *зуби ошѝри као нож* и *зуби реѝки као решеѝо* – мушкарци.

3. Преовладали су у одговорима на ову реч-стимулус студенти високог и средњег раста.

4. Срби и Муслимани су написали више одговора у односу на остале испитанике.

5. У овом случају национална припадност није била фактор који утицао на број одговора испитаника.

6. Деца чији родитељи имају високо образовање дала су већину одговора.

ЈАГОДИЦЕ

1. Највећи број одговора код нсј каже *као у Милице*, што представља погрешну асоцијацију на народну песму „У Милице дуге трепавице“, затим следи поређење *са воћем и лойѝом*.

Код нрј највећи број одговора је повезан са расним обележјем обојених народа (*као код Киѝиза, као код Казаха, код Калмеѝа, араѝа, Таѝара, азијаѝа*), са животињама (*као код булдоѝа*), основа за поређење је округли облик, с тим што су код нсј – предмети, а код нрј – жива бића.

2. Незнатна је разлика код испитаника женског и мушког пола. Жене у већем броју су се определиле за асоцијацију *јаѝодице као јабучице*, а мушкарци – *као јаѝоде*.

3. Испитаници средњег раста дали су већи број одговора.

4. Конфесионалне разлике нису биле релевантне.

5. Највећи број одговора дали су Срби и Бошњаци.

6. Ниво образовања родитеља деце није имао пресудан утицај на одговоре.

КОСА

1. Највећи број одговора код НСЈ се односи на карактеристику косе (*мека као свила*), а затим на боју и квалитет (*као слама, као у Црнца*), а изванредан број поређења је са животињама (*као у овце*), и деловима животиња (*као њрива*).

Код НРЈ биле су издвојене следеће групе поређења: природни елементи и феномени (*река, речица, мочвара, ноћ, зима, ледени висуљци, облаци*), животиње и њихови делови (*коњска њрива, реј коња, као вуна, као код њрасејта, као код свиње, овце, јајњешта*), биљке (*као лан, као дрза, водене диљке*), са библијским, књижевним, фолклорним, митолошким личностима (*као у Пушкина, као у Пинокија, као Снешка Белића, као у водене виле, као у вештицице*), са другима народима (*као у Чукчина, као у Финца, као у Индијанке*), са људима различитог социјалног статуса (*као код уличара, као у бескућника, као у њросјака*), са материјалним објектима-артефактима (*као конац, као њлајно, као свила, као вајта, као сцирала, као њуџ, као криа, као њерџла*). Тако велики број поређења у оба језика није случајан, јер коса код свих народа поред естетског и културолошког има симболичко, магијско значење.

2. Поред већег броја одговора, према очекивању, жене су дале читаву лепезу поређења са речју *коса*.

3. Испитаници ниског раста дали су релативно већи број одговора.

4. Конфесионална припадност није битно утицала на број одговора.

5. По националној припадности Срби су дали највећи број одговора.

6. Ниво образовања нема битног утицаја на број одговора.

ОЧИ

1. Запажено је да се највећи број поређења код НСЈ односи на боју очију (*као ноћ, као небо, као угаљ*). Што се естетске стране тиче, веома је мало одговора.

Одговори НРЈ су слични, што није чудно кад се има на уму да су соматизми као нога, рука, очи, најфреквентнији у оба језика и имају велики значај за човека и изазивају слична поређења.

2. Већи број одговора дале су жене.

3. Испитаници високог раста дали су већи број одговора него они ниског раста.

4. Конфесионална припадност није пре судно утицала на број одговора.

5. Срби и Црногорци су дали већи број одговора од испитаника других националности.

6. Деца чији родитељи имају средње образовање дали су већи број одговора.

ЛИЦЕ

1. Код НСЈ лице је поређено по боји (*као снеј, као брашно, као сир, као млеко*), што очигледно има везе са етно – културом, обичајима и занимањима Срба; и по облику (*као лойџа, као јадука, као џејсија*).

Код НРЈ највећи број одговора је у вези са небеским телима (*као Месец, као Сунце, као звезде, као јуџарња звезда*), природним појавама (*као зора, као излазак – залазак Сунца, као снеј, као ведар дан, као јуџро, као дан*), са животињама (*као риба, као њџичје јаје*), са биљкама (*као диња, као красџавац, као шљива, као ананас, као луденица, као њарадајз, као цвећ, као дресква, као шумска јајода*). Исто тако код НРЈ је велики број одговора из фолклора и митологије и народне књижевности (*као у Венере, као у Афродитџе, као у Василисе Прекрасне*), као одређеним професијама (*као у фотџо-модела, као у*

манекенке, као у *ллумице*), као у људи различитог узраста (као у *дејшеја*, као у *девојчице*, као у *девојке*, као у *лејојчице*), као код људи одређених стања (као у *бугале*, као у *добрице*, као у *здравој човека*, као код *болесника*, као *јосле болесји*), у поређењу са артефактима (као *ојледало*, као *јалачинка*, као у *лујке*).

2. Највећи број одговора дале су жене.

3. Испитаници средњег раста дали су већи број одговора у односу на остале.

4. Муслимани и католици су унели у упитник већи број одговора у односу на православце.

5. Бошњаци и Мађари су дали већи број одговора од осталих.

6. Ниво образовања није битно утицао на број одговора.

НОГА

1. Највећи број одговора код НСЈ је *ноје* као *шјайови*, *Х-ноје*, као у *Памеле*, где су углавном упоређени дужина и облик ноге што се у потпуности подудара са поређењима на руском језику. Треба истаћи да код НСЈ има разноврсних одговора који су раздељени по принципу један учесник – један одговор. Појединачни одговори у експерименталном истраживању обично се не узимају у обзир. Међутим, код НСЈ већина одговора су појединачни одговори. Према томе, ми смо морали да узмемо и њих за анализу (као у *роде*, као у *шенка*, као *сјудови*, као *јокреј*, као *јањеви*, као *ослонац*, као *лејве*, као *дује*, као *буре*, *Бојом дане*, *дандере*, *балвани*), доста устаљених поређења (као *Х*, као *О*, што је у ствари пермутација устаљених фраза *Х-ноје*, *О-ноје*).

2. Жене су дале већи број одговора од мушкараца, и то: *ноје* као *шјайови*, као код *фудбалера* (35%). Мушкарци су дали већи број одговора *ноје* као *икс* (31%).

3. Процентуално већи број одговора дали су студенти ниског раста (53%), затим следе средњег (46%) и најзад високог (30%).

4. Католици и православци су дали већину одговора.

5. Број Срба и Мађара преовладава над осталим народностима по броју одговора.

6. Студенти чији родитељи имају средњу школу дали су већину одговора.

НОС

1. Поређења код НСЈ *нос* као *дабура* и *нос* као *сурла* су најчешћа. Понекад има поређења са познатим политичарима.

Код НРЈ најчешће је поређење са предметима и појмовим из природе, са животињама и птицама, са биљкама, са књижевним, фолклорним и митолошким јунацима, са представницима различитих професија, узраста, националности, са артефактима (*нос* као *сјена*, као *јланина*, као *дрезуљак*, као *сјусји*, *скакаоница*; као у *дејлића*, као *о роде*, *орла*, као у *мачића*, као у *јајке*, као у *слона*, као у *јежа*; као *кромјир*, као *крушка*, као *красјавац*, као *јарагајз*, као *шљива*; као у *Ајолона*, као у *Гојоља*, као у *бада-Јаје*; као у *доксера*, као у *Грка*, као у *Римљанина*, као у *Кавкасаца*, као у *дејшеја*, као у *кловна*; као *сјруна*, као *јруда*, као *лесјвица*, као *дујме звонцеја*, као *Ајфелова кула*).

2. Највећи број одговора на ову реч дале су жене, и то: поређења типа *нос* као у *Бајшића* (Српски министар правде) – 57%; мушкарци су већином упоређивали са *дабуром*.

3. Највећи број одговора на реч *нос* су дали студенти високог раста преко 170 цм – као *дабура* (21%), затим следе одговори студената средњег раста (17%) и, најзад, ниског раста (11%).

4. Католици су дали већи број одговора *нос као бабура*, што је уједно и у процентима.

5. Мађари су имали највећи број асоцијација *нос као дабура* (33%), Срби и Црногорци су дали већи број одговора од Хрвата и Бошњака.

6. Студенти родитеља са средњом школом дали су већи број одговора.

ОБРВЕ

1. Најчешћа поређења код НСЈ су са *шумом, њравом и уљем*.

Код НРЈ такође се истиче волумен, боја и дужина. Појмови за поређење су првенствено из области природе, а онда из домена употребних предмета (*као смола, као конац, као њерџиле, као чејка*). Осим тога, код руских испитаника има поређења са биљкама (*као ждун, као њрава*); са ликовима из књижевности (*као у Вија, Варваре лејоџице, као код шумске виле*), са историјским личностима (*као у Брежњева, као у Гојсека*), са артефактима (*као смола, као њар, као конац, као чејка*).

2. Жене су дале за нијансу већи број одговора од мушкараца.

3. Преовладавали су одговори испитаника високог и ниског раста.

4. Атеисти су дали већи број одговора.

5. Хрвати су дали већину одговора.

6. Студенти родитеља са основном школом дали су већи број одговора.

РУКА

1. Код НСЈ највећи број поређења је повезан са артефактима (*као лојџа, као куке, као шмирџа, као оклајџа*). Интересантно је да у анкети на другом месту нема одговора (8 испитаника).

Код НРЈ поређења су са природним појмовима (*као јужни ветар*), са животи-

њама (*као шџе медведа, као у мајмуна, као лавље шџе, као у мачеџа*), са артефактима (*као лојџа, као џрадуље*), са књижевним ликовима (*као у Гуливера, као у Базарова*), са представницима одређене професије (*као у доксера, као у сељанке, као у арисџокрајџе*), са другим људима (*као шкрџице, као у маме*).

2. Жене су дале већи број одговора од мушкараца.

3. Студенти средњег раста чине већину по броју одговора.

4. Православци су доминирали међу испитаницима на датум реч.

5. Срби су дали већи број одговора.

6. Студенти родитеља са средњом школом дали су већи број одговора.

СТОМАК

1. Поређења су код НСЈ само за облик, и то: великог стомака.

Код НРЈ поређења су са појмовима која подразумевају физичку надутост.

2. Жене су доминирале над мушкарцима по броју одговора.

3. Студенти високог раста дали су већи број одговора.

4. Православци су доминирали међу испитаницима на датум реч-стимулус.

5. Југословени су дали већину одговора.

6. Студенти родитеља са високом школом дали су већи број одговора.

ТРЕПАВИЦЕ

1. За трепавице *као за косу, усна и усџа* највећи број НСЈ није дао никака одговор.

На другом месту је асоцијација на народну песму „У Милице дуге трепавице“.

2. На већини листа на ову реч-стимулус нема одговора, при томе мушка листа је празнија од женске.

3. Студенти средњег раста су дали већину одговора.

4. Муслимани и православци су дали већи број одговора од других испитаника.

5. Бошњаци, Мађари и Срби су дали већи број одговора.

6. Образовање родитеља није утицало битно на број одговора.

УСНЕ

1. Код НСЈ највећи број се определио за *мед, крофне, линију*. Остали су помињали *воће, цвеће, њољуице, вино, линије* и *црте*.

Код НРЈ, за разлику од НСЈ, постоји низ поређења са људским одређеним особинама (*као шкрџица, као злоћа, као у сџаложеној човека, као у лукавој човека, као у осећајне жене, као код њрождрљивца*), са артефактима (*као засџава, као њредседнички сџољњак, као скуџо вино, као конац, као руйице, као линије, као жилетџ, као машиница, као крофна*), са књижевним ликовима (*као у Ане Карењине, као у Марџариџе, као у филмске звезде, као у Венере, као у Аџолона*).

2. На реч *усна* мушкарци су дали већи број одговора.

3. Испитаници средњег раста су дали већи број одговора од испитаника високог и ниског раста.

4. Муслимани и католици преовладавају у броју одговора.

5. Хрвати и Бошњаци су дали већи број одговора од Срба и Црногораца.

6. Образовање родитеља није битно утицало на број одговора.

УСТА

1. Интересантно је да постоји исти број позитивних и негативних конотација леп – ружан (*као мед, као у жабе, мајмуна, као њећина*).

За разлику од НСЈ код НРЈ највећи број је повезан са књижевним јунацима који чини устаљене фразе *као у Пинокија, као у Крџка Орашчића, као у Долинине* (руска певачица), *као у Аџуџина* (руски певач), и то са негативном конотацијом.

2. Већи број одговора на ову реч-стимулус дале су жене.

3. Испитаници средњег раста доминирају над два преосталим групама

4. Муслимани и православци преовладавају у броју одговора.

5. Срби и Бошњаци су дали већи број одговора.

6. Студенти родитеља са средњом школом дали су већи број одговора.

Социјални сџаџус

БОГАТ – СИРОМАШАН

1. Код НСЈ богат се пореди са *краљем, Билом Гејџсом* и *Јеврејином*, а сиромашан са *црквеним мишем, сељаком* и *Цијанином*.

Код НРЈ са природним објектима (богат као земља), са животињама (бедан као црквени миш, као зец, као соко, као пас, као буба-шваба), са књижевним јунацима (бедан као тата Карло, као Остап Бендер), са представницима одређене професије, националности (бедан као снајдерица, као учитељ, као сељак, као пензионер; богат као цар, као магнат, као краљ, као буржуј итд.)

2. Жене су дале већи број одговора *доџаџи као краљ* од мушкараца – 29% : 22%, али су зато мушкарци дали већи број одговора *доџаџи као Бил Гејџс* – 25% : 15%.

За сиромашан највећи број је дало одговор сиромашан *као црквени миш, као сељак*, и то су углавном мушкарци.

3. Највећи број одговора дали су студенти са висином до 170 цм:

– *доџаџи као Бил Гејџс* – 33%;

– *дојаић као краљ* – 28%.

Студенти ниског раста дали су највећи број одговора на реч-стимулус сиромашан – *као црквени миш*.

4. Преовлађује одговор богат као краљ 50% код студената католичке вере,

– одмах иза њих су студенти православне вере са одговором *дојаић као Бил Гејтс* – 21%,

– атеисти – 20%.

На реч сиромашан највећи број одговора дали су студенти католичке вере.

5. Највећи број одговора дали су Црногорци (50%) – *дојаић као Јеврејин*.

– Бошњаци 100% су давали одговор *дојаић као Американац*.

На реч сиромашан највећи број одговора дали су Мађари.

6. Највећи број одговора *дојаић као Бил Гејтс* дали су студенти чији су родитељи високо образовани.

На реч сиромашан највећи број одговора дали су студенти чији су родитељи без образовања.

Физичке карактеристике

ВИТАК, МРШАВ – ДЕБЕО

1. Код НСЈ највећи број одговора је *виџак као јела, као ірана, као ја и Магона; мршав као ірана, сараја, ілиста; дедео је као свиња, као слон и нилски коњ*.

Код НРЈ највећи број одговора је *виџак као дреза, виџак као чемџрес, као іазела, као лане, као манекенка; мршав као харинја, ілисија, іранчица, дедео као слон, као нилски коњ, као свиња, као ірасе, као медвед, као вейар, као мачак; дедео као Сергеј Крилов, Гаріанџуа, Вини Пу, Илија Муромец, као буре, као крофна*.

2. Највећи број одговора на речи витак (*као јела и ірана* – 24%), мршав *као ірана* (мушкарци су дали више одговора *мршав*

као ілисија), *дебео као свиња, као слон*, дале су жене.

3. Највећи број одговора на реч-стимулус витак дали су студенти средњег раста до 170 цм – *као јела*, и ниског раста – *виџак као ірана*; студенти средњег раста су дали већину одговора на реч-стимулус *мршав*.

Већина одговора *дебео као свиња* припада студентима ниског раста.

4. Највећи број одговора је био *као јела* код речи-стимулуса *виџак*, које су дали муслимани, затим – *као ірана* – католици. Муслимани и православци су дали већи број одговора од католика и атеиста на реч-стимулус *мршав*.

Католици и православци су дали већи број одговора *дебео као свиња*. Међутим, *дебео као нилски коњ* дали су Срби у већем броју него католици.

5. Хрвати и Бошњаци су имали највећи број асоцијација *виџак као ірана* (100%, 33%). Срби, Бошњаци и Црногорци су дали већи број одговора од Хрвата и Мађара на реч-стимулус *мршав*. Хрвати, Срби и Југословени највише одговора дали су на реч-стимулус *дебео*.

6. Највише одговора на реч-стимулус *виџак* дали су студенти чији родитељи имају средњу школу, а на реч-стимулус *мршав као* – високу школу, на реч-стимулус *дебео* – без образовања.

ЈАК, СНАЖАН

1. Код НСЈ већина одговора су поређења са животињама.

Код НРЈ већина одговора су поређења не само са животињама већ и са биљкама (као храст), са јунацима из књижевности (као Геракле, као Илија Муромец), и са другим људима (као атлета, као борац).

2. Највише одговора на реч-стимулус *јак* дали су мушкарци и то: *као во, као дик*, међутим, на реч-стимулус *снажан*

највише одговора су дале жене, и то: *као лав*.

3. Већина одговора *јак као бик* припада испитаницима ниског раста, а *снажан као лав* средњег раста.

4. На реч-стимулус *јак* атеисти и муслимани су дали највише најфреквентнијих одговора (*јак као бик*).

5. Мађари и Хрвати су дали највећи број одговора на реч-стимулус *јак* – *као во*, Бошњаци, Црногорци и Срби – *као бик*. Срби и Хрвати су дали највећи број одговора – поређења са *лавом*, муслимани и Црногорци са *диком*.

6. Деца родитеља са високим образовањем су већину одговора дали на реч-стимулус – *јак*, док они са средњим образовањем то нису.

Физичка сјања

ГЛАДАН

1. Код НСЈ највећи број одговора је *као вук*, а затим следи *као њас* и *сиромах*.

Код НРЈ се појављују исти одговори, а поред тога и са другим животињама (*као звер*, *као крокодил*, *као нилски коњ*, *као 20 нилских коња*).

Код НСЈ је већи број тематских група за поређење.

2. Највише одговора дали су мушкарци – *гладан као вук*.

3. Нема велике разлике у одговорима што се тиче раста; међутим, испитаници са ниским растом за нијансу су дали више одговора.

4. Највише одговора дали су муслимани и католици.

5. Вероисповест није била релевантна категорија, скоро за све испитанике је најфреквентнији одговор *гладан као вук*.

6. Студенти чији су родитељи са високим образовањем и без образовања дали су највише одговора.

УМОРАН

1. И код НСЈ и код НРЈ углавном су поређења са животињама (*као пас*, *као коњ* – *као пас*, *као во*).

2. Највише одговора (*као пас*) дали су мушкарци.

3. Углавном су испитаници средњег раста дали највише одговора.

4. Атеисти и католици су били у већем броју.

5. Хрвати и Мађари су дали највише одговора.

6. Углавном су то била деца родитеља са високим образовањем.

Црпе карактера

БРЉИВ

1. Код НСЈ најчешћи је одговор *као жена* и *као баба*, код НРЈ појављује се још: *као дудала*, *као њиљарица*, *као сврака*, *као вилин коњиц*.

2. Мушкарци су дали већи број одговора *брљив као жена* (25%), жене – *брљив као баба* (18%).

3. Највећи број одговора дали су студенти висине до 160 цм – 38% (*брљив као жена*), затим следе студенти са растом преко 170 цм са одговором *брљив као баба* (21%).

4. Атеисти су дали највећи број одговора *брљив као баба* – 40%, а православци – *као жена* (17%).

5. Мађари су дали највећи број одговора *брљив као жена* и *брљив као њиљарица*.

6. Највише одговора дали су студенти чији родитељи имају средњу школу.

Динамичке карактеристике

БРЗ

1. Код НСЈ највећи број одговора је *као зец*, затим следи *као муња*, *као њејард*.

Код НРЈ – са природним објектима (као река, као ветар, као бура, као муња), са животињама (као јелен, као зец, као газела, као ној, као кенгур, као рис, као птица), са људима (као дете, као спортиста, као гимнастичар), са артефактима (као авион, као стрела).

2. Највише одговора су дале жене (брз као зец).

3. Највише одговора су дали студенти ниског раста (88%).

4. Муслимани и православци су дали највише одговора.

5. Бошњаци, Срби и Црногорци су дали највећи број одговора.

6. Највише одговора су дала деца чији су родитељи са средњим и високим образовањем.

НЕСТАШАН

1. Код НСЈ највећи број одговора је као *дејше*, код НРЈ као *чиџра*.

2. На реч-стимулус *несташан* највећи број одговора су дале жене, и то: *несџашан* као *дејше*. Мушкарци су већином одговорали *несџашан* као *клинац*.

3. Студенти ниског раста су дали највећи број одговора, студенти средњег и високог раста су дали подједнак број одговора.

4. Муслимани, католици и православци су дали највећи број одговора.

5. Мађари, Бошњаци и Црногорци су дали највише одговора *несташан* као дете.

6. Највише одговора су дала деца чији су родитељи без образовања.

ЛЕП – РУЖАН

1. Код НСЈ највећи број одговора је *леј* као *слика* и *леј* као *луџка*, а *ружан* као *ноћ*, као *лојов* и једна погрешна асоцијација као *црвени миш*, *сељак* и *Циџанин*. Код НРЈ највећи број поређења је са *луџком*,

дрезом, *јасиком*; *ружна* као *ноћ*, *раџи*, *42. јодина*, *баба Јаја*. И код НСЈ и код НРЈ највећи број одговора су устаљене фразе.

2. На реч-стимулус *леј* као и на *ружан* као највише одговора су дали мушкарци, и то: *леј* као *слика* и *ружан* као *ноћ*; жене су се већином определиле за одговор *леј* као *луџка*.

3. На реч-стимулус *леј* као студенти ниског раста су дали већину одговора, међутим већину одговора на реч-стимулус *ружан* као добили смо од студента високог раста.

4. Католици и атеисти су дали највише одговора на реч-стимулус *леј* као, а муслимани и атеисти – на *ружан* као.

5. Хрвати и Црногорци су били у већем броју у одговорима на реч-стимулус *леј* као. Бошњаци, Црногорци и Југословени су дали највише одговора.

6. Највише одговора је од студената чији су родитељи са високим образовањем.

Према томе, следећи списак је асоцијација по опадајућем низу: зубе као (69), очи као (56), лице као (50), коса као (48), уста као (34), усна као (25), обрве као (31), усна као (25), врат као (24), уста као (24), стомак као (19), глас као (14), ноге као (12), јагодице као (10), руке као (9), нос као (8), груди као (7); мршав као (23), богат као (21), витак као (20), сиромашан као (19), брбљив као (19), леп као (14), дебео као (12), брз као (13), јак као (11), ружан као (10), снажан као (10), гладан као (9).

Закључци

За карактеристику спољашњости човека смо понудили 45 речи-стимулуса, на које смо добили 4585 одговора на руском и српском језику. У току експеримента је било утврђено да је спољашњост човека

у оба језика била упоређена са следећим реалијама: природним објектима, природним појавама, животињама, биљкама, годишњим добима, људима одређене националности, професијама, сродством, артефактима, са личностима из књижевности, митологије и фолклора. Тело је симбол, одраз нашег унутрашњег стања, па се именовањем делова тела изражава емоционално стање човека, изазивајући асоцијације на појмове који имају сличне емоције; на пример, *ноћ*, *ветрић*.

Треба истаћи да на основу спроведене анализе можемо да закључимо да конфесионална и међунационална разлика скоро да не постоји, или је врло мала, скоро занемарљива, па би се могло закључити да је то спецификум ове мултинационалне средине.

Мушкарци су били слободнији у својим асоцијацијама, користећи вулгаризме и жаргонизме. Осим тога јавља се велики број поређења политичког карактера. Мушкарци често упоређују лепе особине са мајком, баком. Осим тога, мушкарци истичу и своју препотентност (паметан као ја, добар као ја). Жене на тај начин испољавају ружне особине (ружна као ја). Осим тога, мушкарци су се трудили да буду оригинални, непоновљиви, чак и по цену бесмислености. Са друге стране, жене дају разноврсније одговоре.

Од испитаника није тражена професија родитеља. Међутим, мушкарци (углавном) ако родитељи имају више образовање наглашавају ужу професију, једног или чак оба родитеља.

Међутим, индекс начитаности испитаника ипак зависи од корелације са образовањем родитеља, али то није правило.

Носиоци српског језика готово да нису писали поређења са јунацима из књижевности, митологије, бајки. Имали су сасвим мало реминисценција на неке

текстове, па и та су била погрешно примењена. Највећи број одговора се односио на савремене актуелне филмове (цртане, игране), као и на естрадне звезде. Из овога би се могао извести закључак о недовољној начитаности, односно неинформисаности неких испитаника.

Из теста је видљива и једна веома позитивна страна НСЈ: веома је мали број типичних одговора и већина индивидуалних, необичних, неочекиваних асоцијација (које се, као што смо већ рекли не узимају у обзир приликом анализе, али овај пут ипак су морали да буду предмет анализе). Ми смо уочили да ова чињеница сведочи о другачијем менталитету НСЈ. Они су слободнији, спонтанији, опуштенији, а понекад дозвољавају себи шалу и вулгарност, што је и разуљиво с обзиром на њихов узраст.

Код НСЈ, за разлику од НРЈ, доста су честа поређења са собом и другим рођацима (паметан као ја, ружан као мој пријатељ, леп као мајка).

Интересантно је да код НРЈ, за разлику од НСЈ, на реч *сиромашан* је дат одговор *као професор*, *као студент*, *као пензионер*, а код НСЈ дат је одговор: *као црквени миш*, *као сељак*, *као Цијанин*. Ове чињенице говоре о социјалном искуству које има одређени одраз на језик.

Овде спадају и поређења из супкултуре (масовне културе) која је у великом броју одговора НСЈ. Испитаници су млади људи од 19 до 23 године, па према томе можемо да закључимо да је супкултура дубоко усађена код омладине.

У експерименту постоје речи-стимулуси на које су дати разноврсни одговори (очи, коса, лице, зуби), као и веома скромна лепеза одговора (трепавице, стомак).

И у руском и српском језику је доста поређења са реалијама из свакодневног

живота, с артефактима, што је у већини случајева одраз обичаја, занимања и порекла.

Највећи број поређења у српском и руском језику су поређења са животињама, иако је код Руса доста велики број поређења са егзотичним животињама. Уочено је да су заједничке карактеристике поређења са животињама и њиховим особинама које им приписује човек у баснама, бајкама и митовима карактеристичне за оба језика.

Има поређења поетског карактера (усне као вино, руке као јужни ветар, глас пријатан као жубор речице).

Носиоци српског језика понекад не знају својство појма са којим пореде. То може бити знак или недостатка интелигенције, или непознавања појма, или чак лошег знања језика (ружан као црквени миш).

Понекад су НСЈ показали добро познавање народне поезије (обрвице као морске пијавице – обрвице морске пијавице, зуби бели као бисери – бели зуби – два низа бисера). Код НСЈ, како већ смо навели горе, постоји већи број поређења која су појединачна, али задивљују својом оригиналношћу, понекад и – вулгарношћу.

Динамичке особине човека се оцењују скоро на исти начин и код НСЈ и код НРЈ (као ветар, као муња, као зец).

Нека поређења су повезана са културолошко-когнитивном и митолошком интерпретацијом етничког субјекта (као чарапин почетак, као анђео, као вештица, као ђаво, као водена вила, као шумска вила, као смрт).

Углавном је велики број поређења био повезан са менталитетом, обичајима и митолошким схватањем света, које је дубоко у подсвести носилаца језика.

Према томе, ови експерименти су били драгоцен извор информација који постоји у свести носилаца језика, јер је добијен велики број објективних података за типична или стереотипна поређења, а која су карактеристична за носиоце одређене културе. При томе истој основи за поређење одговарају веома различити појмови.

Према томе, од ових материјала с поредбеним конструкцијама би се могао написати трактат о спољашњости човека и одредити његово унутрашње стање, који би верно одражавало идеале, схватања, културолошку и комуниколошку представу света младих људе.

summary

Σ Cultural and national-communicative stereotypes on examples of the russian-serbian comparative designs

In the present research attempt the comparative analysis of comparisons in the Serbian and Russian languages, their various syntactic and structurally-semantics models which are reflection of an originality of compared cultures, customs, no less than mentality of people has been undertaken. On the basis of lead psychelanguages experiment – the test of association *сравнительных* designs – concurrences and distinctions in a language picture of the world of carriers of Russian and Serbian languages with cultural and communicative aspects have been presented.

Литература

260

- Васић 1972: **Васић С.** Једна квантитативна анализа дечјег речника са становишта психолингвистике. Говорно понашање ученика на основношколском узрасту. – Београд: Научна књига. – С. 75–97.
- Генс 1977: **Генс Л.** Континуиране асоцијације код техника за мерење језичке равнотеже односно, језичке доминације код двојезичних особа. – У: Психологија. – Београд, № 3. № 4. – С. 107–115.
- Маслова 2001: **Маслова В. А.** Лингвокултурологија. – Москва: Академија. – 204с.
- Мокиенко 2003: **Мокиенко В. М.** Словарь сравнений русского языка. – Санкт-Петербург: Норинт. – 608с.
- Сепир 1993: **Сепир Э.** *Избранные труды по языкознанию и культурологии.* – Москва. – С. 193.
- Супрун, Клименко, Титова, Супрун, Клименко, Титова 1975: **Супрун А. Е., Клименко А. П., Титова Л. Н.** Тестовые реминисценции в ассоциативном эксперименте. – У: Материалы V всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации. – Москва.
- Телия 1995: **Телия В. Н.** *О методологических основаниях лингвокултурологии.* – У: XI Международная конференция «Логика, методология, философия науки». – Москва: Обнинск.
- Chevalier, Gheerbrant 1983: **Chevalier I., Gheerbrant A.** Rječnik simbola. – Zagreb: Nakladni zavod мн.